

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Бабайлов В. К., канд. економ. наук, доцент

Деділова Т.В., канд. економ. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Як свідчить сучасна література і практика сутність, основний закон соціальної відповідальності (СВ) – це організація адекватності засобів покарань характеру порушень правил соціуму, правил моралі і права. Тобто, для ефективної організації СВ менеджера, перш за все, необхідне знання багатьох правил, які встановлюються у самих різних соціумах (країні, підприємстві, цеху, бригаді тощо) або видах діяльності (математиці, методології тощо). Не достатня глибина знань, щодо правил соціумів, може привести й до неадекватності засобів покарань – що, у свою чергу, є теж порушенням й зобов'язане теж вести до покарання. Тобто, менеджер, який зобов'язаний робити такий неприємний обов'язок, зобов'язаний суворо дотримуватися «літері» законів, правил, норм, щоб позбавити себе від такої особистої і неприємної відповідальності. Й причиною появи такої відповідальності може бути неналежне знання правил соціумів, їх зв'язків й особливе зв'язку з таким зовнішньо схожим зі *правилом* поняттям, яким є *принцип*. На побутовому рівні існує банальне змішування, ототожнення правил і принципів. Але у такій професійній специфічній сфері діяльності менеджера, як організація СВ, питання істинного зв'язку правил і принципів стає обов'язковою для рішення і *актуальною* проблемою. Для її вирішення автори зробили уважний аналіз літератури щодо розуміння принципу і його зв'язку зі *правилом*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У [1] існує таке розуміння принципу: «Принцип (лат. *principium* – «початок, основа») – першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки. Визначальне положення, вихідний пункт, передумова певної концепції або теорії. Це ґрунтовне, фундаментальне твердження, вихідний пункт, засновок будь-якої теорії, концепції. Центральне поняття, основоположна ідея, що пронизує певну систему знання і субординує його. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і таке інше; основний закон якої-небудь точної науки. Це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо). Це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. Частково це означає «фундаментальна причина», частково «закон, вищий за інші закони»; це може бути закон, природний закон (правило або принцип, який описує закономірність у природі, є науковим законом), життєве правило або керівництво.

У класичному розумінні принцип завжди займає найвище місце. У повсякденному мовленні цей термін використовується більш вільно.

У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. У науці принципи – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення. «У принципі» – «в основному, в загальному».

Принцип можна розглядати як основу, що визначає процес створення або реалізації чогось. Також він являє собою фундаментальну ідею або правило, яке пояснює механізм функціонування чи послідовність певних дій.

У літературі [2] принцип трактується як переконання чи життєве правило, що визначає поведінку особи. Водночас, підхід у [3] наголошує на декількох аспектах: принцип є не лише вихідною позицією для наукових або ідеологічних систем, а й може виступати в якості особистої норми, якою керується людина у своїй життєдіяльності. Такий підхід за своєю сутністю має певні ознаки, схожі з роботою [1]:

- 1) це підґрунтя наукової системи, теорії (у науці принципи формують остов теорії і є первинними свідченнями певної сукупності фактів);
- 2) формоутворююча особливість створення або здійснення чогось;
- 3) керівна настанова, норма, правило життя і поведінки особистості.

Аналогічно, у [4] підкреслюється, що принцип є чимось основоположним, відображає важливі і незмінні засади, що втілюються як у наукових теоріях, так і в повсякденних моральних переконаннях та діяльності людини.

Крім того, джерело [3] вказує на історичне значення поняття, коли воно використовувалося для позначення воїнів, що склали передню лінію бойового порядку в армії Стародавнього Риму (від лат. *princeps* – перший).

Аналіз інших джерел демонструє різні інтерпретації принципів менеджменту, зокрема у підходах Анрі Файоля [5]. Класик менеджменту вбачав у принципах правила управління, які він називав французьким словом «*principes*». Вони стали відомими як чотирнадцять принципів-правил Файоля, які заклали основи організаційного управління.

Файоль розпочав з ідеї поділу праці: кожен працівник займається певною операцією, що сприяє зростанню продуктивності завдяки фокусуванню на конкретних завданнях. Другий принцип – баланс між владою і відповідальністю, де право віддавати накази врівноважується обов'язком нести відповідальність за їх результати. Принцип дисципліни підкреслює важливість дотримання встановлених правил та потребу в наявності керівників, здатних накладати санкції за порушення.

Єдиноначальність означає, що кожен працівник звітує лише одному керівникові. Принцип єдності дій передбачає роботу групи за єдиним планом для досягнення спільної мети. Файоль також визначає пріоритетність інтересів організації над індивідуальними інтересами співробітників або окремих груп.

Винагорода має стимулювати працівників справедливим чином, а централізація забезпечує структуру організації зі спільним центром управління, що регулюється відповідно до умов. Ієрархія, за його словами, є важливою, але має бути максимально ефективною, щоб уникати бюрократії.

Інші принципи включають порядок, тобто надання кожному працівнику відповідного місця, справедливість з боку адміністрації до підлеглих, стабільність кадрового складу як важливий фактор сталості організації, підтримку ініціативи працівників і розвиток корпоративного духу як запоруку згуртованості.

Таким чином, Файоль визначав принципи управління як набір звичайних правил, націлених на забезпечення ефективності та стійкості організації. Подібної точки зору дотримується й сучасний автор [6] щодо розкриття змістовного наповнення основних принципів соціальної відповідальності. Тобто, навіть із цієї однієї фрази можна установити, що, на думку автора [6], існують основні і неосновні принципи СВ, і що принципи – це звичайні правила. Однак, виходячи з аналізу літературних джерел [1-4], принципи не зводяться до звичайних правил.

Невирішені складові загальної проблеми. Проведений аналіз літератури з означеної проблематики вказує на те, що принцип – це теж правило, але не звичайне, а особливе. Водночас, у чому полягає така особливість, – відповіді на це питання у науковій літературі дотепер немає. Отже проблема визначення сенсу конкретного принципу – принципу соціальної відповідальності – є наразі актуальною.

Формулювання мети статті. Розкриття проблематики визначення сенсу принципу соціальної відповідальності є метою даного дослідження. Відповідно, завданнями дослідження є пошук відповіді на питання «що використовується у СВ: правила, норми, закони або принципи?»; визначення характеру зв'язку правил і принципів; формування відповідних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вирішенні першого завдання дослідження доцільно спиратися на літературні джерела [7-9]. Їх аналіз показав, що у соціальній відповідальності існують в основному саме правила або норми моралі і права й майже не використовується термін «принципи». Вже з цього можна вивести гіпотезу, що принципи – це не будь-які правила. Які це правила – відповідь на це питання зроблена при вирішенні другого завдання.

Вирішення другого завдання було присвячено пошуку відповіді на аналогічне питання (питання зв'язку правила і принципу), але не у сфері СВ, а для наочності у методології. Відоме, що методологія – це організація методу, а більш детально – це організація складу і послідовності методик. Як свідчать літературні джерела, дотепер метод визначається як правило, причому як загальне, тобто, основне правило методології, а якщо урахувати те, що метод використовується не тільки у методології, але у всіх сферах діяльності (зокрема й у соціальній відповідальності), то більш правильно визначати метод ще й як всезагальне правило.

В свою чергу, виходячи зі [1-4], де принцип визначають як початок, основу, метод як загальне, як основне правило, – це і є принцип. Й, навпаки, принцип є правило, але не будь-яке правило, а тільки одне, загальне, основне правило.

Методологія не відповідає виключно якійсь специфічній сфері діяльності (за всієї її особливості), тому можна стверджувати, що встановлений зв'язок принципу і правил є притаманним для будь-якої сфери діяльності, в тому числі й соціальної відповідальності.

З іншого боку, принцип, як й метод (як загальне, основне правило), – це результат узагальнення конкретних методик. А якщо, методики (як установлені для обов'язкового виконання правила) – це закони, то метод – це основний закон. А тому й принцип СВ – це не тільки одне, основне правило, але й основний закон СВ.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, зі всього контексту вирішення попередніх завдань отримані такі результати і зроблена їх оцінка:

– отримано відповідь на питання, «що використовується у соціальній відповідальності: правила, норми, закони або принципи?». Відповідь – у соціальній відповідальності існують в основному саме правила, норми або закони моралі і права, й майже не використовується термін «принципи»;

– визначений характер зв'язку правил і принципів: принцип СВ є основне правило і основний закон СВ.

Зазначимо, що отримані результати сприятимуть підвищенню глибини розуміння такого особливого поняття і явища, як принцип, його зв'язку з іншими правилами, а також сприятимуть підвищенню ефективності практики соціальної відповідальності.

Перелік посилань

1. Принципи. *Вікіпедія*: Сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Принцип. *Словник.UA*: Сайт. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (дата звернення: 10.11.2024).

3. Принцип. *Словник іншомовних слів*: Сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E8%ED%F6%E8%EF> (дата звернення: 10.11.2024).

4. Принцип. *Вікіцитати*: Сайт. URL: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (дата звернення: 10.11.2024).

5. Анрі Файоль. *Вікіпедія*: Сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%80%D1%96_%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BB%D1%8C (дата звернення: 10.11.2024).

6. Юр І., Ситник Й. Роль та принципи соціальної відповідальності в системі управління підприємствами. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. №1. С. 8-13. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-1>.

7. Бабайлов В. К., Шершенюк О. М. Визначення основних аспектів соціальної відповідальності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2022. № 29. С. 4-13. DOI: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.29.4>.

8. Каленіченко Л. І. Соціальна відповідальність як правове явище. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 4(66). С. 10-16. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-2>.

9. Крестовська Н. М. Право і мораль. *Studies*: Сайт. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1534-125-129-pravo-moral.html> (дата звернення: 10.11.2024).

References

1. Principles, *Wikipedia* : Website, available at <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (last accessed 10.11.2024).

2. Principle, *Slovnkyk.UA*: Website, available at <https://slovnkyk.ua/index.php?sword=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (last accessed 10.11.2024).

3. Principle, *Slovnkyk inshomovnykh sliv*: Website, available at <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E8%ED%F6%E8%EF> (last accessed 10.11.2024).

4. Principle, *Wikiquotes*: Website, available at <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (last accessed 10.11.2024).

5. Henri Fayol, *Wikipedia*: Website, available at https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%80%D1%96_%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BB%D1%8C (last accessed 10.11.2024).

6. Yur, I., Sytnyk, Y. (2024), “Role and principles of social responsibility in the system of enterprise management” [“Rol ta pryntsypy sotsialnoi vidpovidalnosti v systemi upravlinnia pidpryemstvamy”], *Modeling the development of the economic systems*, No. 1, pp. 8-13. doi: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-1>.

7. Babailov, V., Shereniuk, O. (2022), Determination of the main aspects of social responsibility [Vyznachennia osnovnykh aspektiv sotsialnoi vidpovidalnosti], *Problems and prospects of entrepreneurship development*, No. 29, pp. 4-13. doi: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2022.29.4>.

8. Kalenichenko, L. (2019), Social responsibility as a legal phenomenon [Sotsialna vidpovidalnist yak pravove yavyshe], *State and regions*, Series: Law, No. 4(66), pp. 10-16. doi: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-4-2>.

9. Krestovskaya, N., Law and morality, *Studies*: Website, available at <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1534-125-129-pravo-moral.html> (last accessed 10.11.2024).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338; JEL Classification M 14

Бабайлов В.К. ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Як свідчить сучасна література і практика, сутність, основний закон соціальної відповідальності (СВ) – це організація адекватності засобів покарань характеру порушень правил соціуму, правил моралі і права. Тобто, для ефективної організації СВ менеджера, перш за все, необхідне знання багатьох правил, які встановлюються у різноманітних соціумах (країні, регіоні, підприємстві, підрозділі тощо) або видах діяльності (математиці, методології тощо). Недостатня глибина знань, щодо правил соціумів, може призвести до неадекватності засобів покарань – що, у свою чергу, також є порушенням й має вести теж до покарання. Тобто менеджер, який зобов'язаний мати такий неприємний обов'язок, також зобов'язаний суворо дотримуватися «букви» законів, правил, норм, щоб позбавити себе від такої особистої і неприємної відповідальності. Причиною появи такої відповідальності може бути неналежне знання правил соціумів, їх зв'язків й, особливо, зв'язку з таким схожим із правилом поняттям, яким є принцип. На побутовому рівні існує банальне змішування, ототожнення правил і принципів. Але у такій професійній специфічній сфері діяльності менеджера, як організація СВ, питання істинного зв'язку правил і принципів стає актуальною проблемою. Для її вирішення було проведено детальний аналіз наукової літератури щодо розуміння принципу і його зв'язку із правилом. Встановлено, що принципи не зводяться до звичайних правил, що принципи – це теж правила, але не звичайні, а особливі. Водночас встановлено, що сенс такої особливості дотепер не розкритий. **Мета.** Відповідно до цього, метою даного дослідження є розкриття проблематики визначення сенсу принципу соціальної відповідальності. **Методика дослідження.** Дослідження ґрунтується на огляді літературних джерел, діалектичному методі Гегеля, методиці 2С70, методі аналогії. **Результати.** Отримано відповідь на питання, «що використовується у соціальній відповідальності: правила, норми, закони або принципи?». Відповідь – у соціальній відповідальності існують в основному саме правила, норми або закони моралі і права, й майже не використовується термін «принципи». Визначено характер зв'язку правил і принципів: принцип соціальної відповідальності є основне правило і основний закон СВ. **Наукова новизна.** Отримала розвиток теорія соціальної відповідальності шляхом визначення принципу соціальної відповідальності як її основного правила, основного закону. **Практична значущість.** Отримані результати сприятимуть поглибленню розуміння соціальної відповідальності, а їх використання на практиці, й, особливо, принципу СВ, забезпечить підвищення її ефективності.

Ключові слова: соціальна відповідальність; правила; принципи; метод; методики; методології; закони; покарання.

UDC 338; JEL Classification M 14

Babailov V., Dedilova T. PRINCIPLE OF SOCIAL RESPONSIBILITY

According to modern literature and practice, the essence, the basic law of social responsibility (SR) is the organization of adequate means of punishment to the nature of violations of the rules of society, rules of morality and law. In other words, for effective organization of SR, a manager, first of all, needs to know many rules that have established in different societies (country, region, enterprise, division, etc.) or types of activities (mathematics, methodology, etc.). Insufficient knowledge of knowledge about the rules of society can lead to the inadequacy of the means of punishment – which, in turn, is also a violation and must also lead to punishment. That is, a manager who is obliged to have such an unpleasant duty is also obliged to strictly follow the laws, rules, and regulations in order to save himself from such personal and unpleasant responsibility. The reason for such responsibility may be inadequate knowledge of the rules of society, their connections, and especially the connection with such a concept similar to a rule as a principle. At the everyday level, there is a banal confusion, an identification of rules and principles. But in such a professional specific area of manager's activity as the SR organization, the question of the true relation between rules and principles becomes an urgent problem. To solve this problem, a detailed analysis of the scientific literature on understanding the principle and its relation with the rule was conducted. It was established that principles are not reducible to ordinary rules, that principles are also rules, but not ordinary rules, but special ones. At the same time, it was found that the meaning of this feature has not yet been revealed. **Purpose.** Therefore, the purpose of this study is to reveal the problem of defining the meaning of the principle of social responsibility. **Methodology of research.** The study is based on a review of literature, Hegel's dialectical method, the 2C70 method, and the method of analogy. **Findings.** The answer to the question “what has used in social responsibility: rules, norms, laws or principles?” was obtained. The answer is: there are mainly rules, norms or laws of morality and law in social responsibility, and the term “principles” is almost never used. The nature of the relation between rules and principles was determined: the principle of social responsibility is the main rule and the main law of SR. **Originality.** The theory of social responsibility has been developed by defining the principle of social responsibility as its basic rule and fundamental law. **Practical value.** The results obtained will contribute to deepening the understanding of social responsibility, and their application in practice, and especially the SR principle, will ensure its effectiveness.

Keywords: social responsibility; rules; principles; method; methodices; methodologies; laws; punishment.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super_kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. +380501392776.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. +380502818328.

Babailov Vasil – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.